

543 013

✍

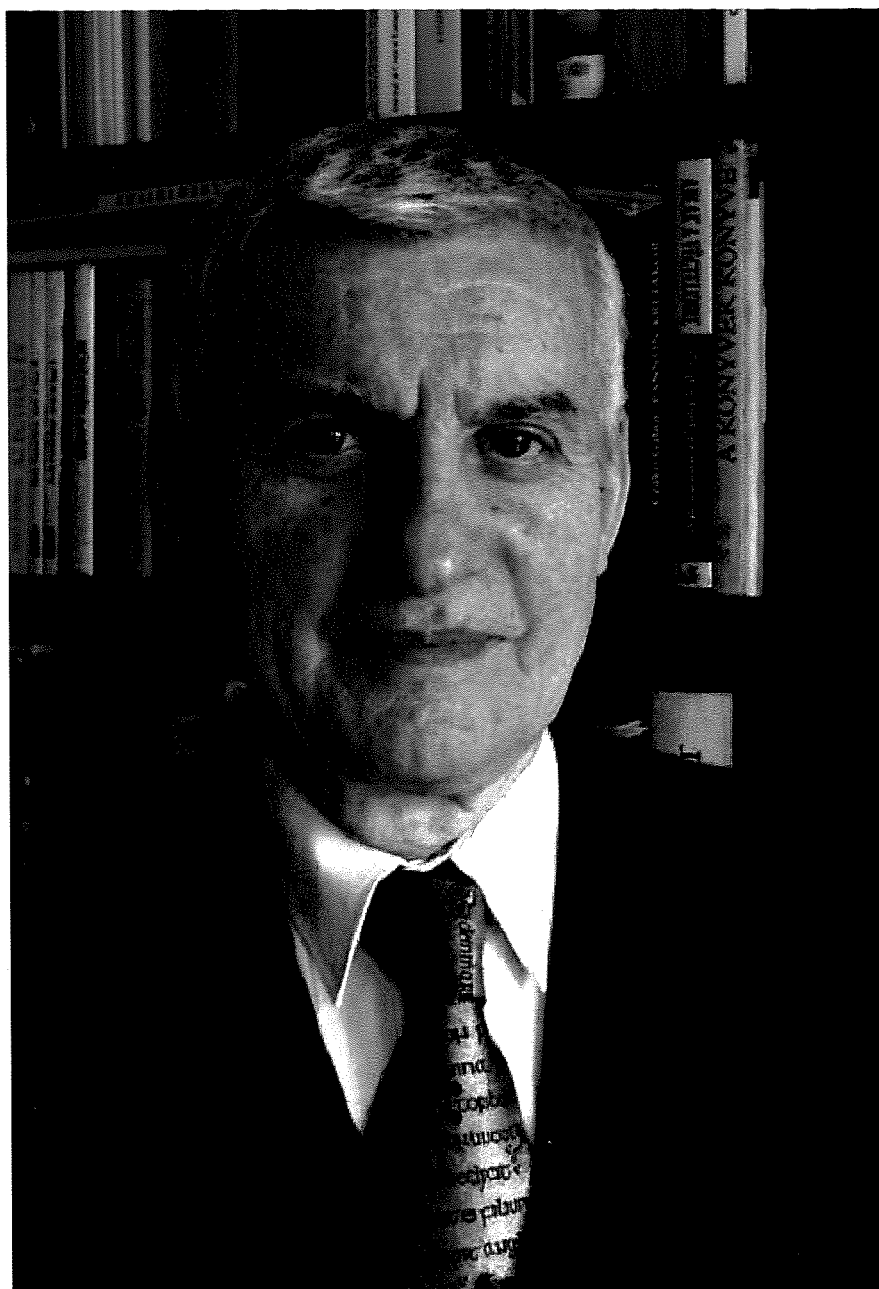
Arcana tabularii

Tanulmányok
Solymosi László tiszteletére

II. kötet

Szerkesztette:

BÁRÁNY ATTILA – DRESKA GÁBOR – SZOVÁK KORNÉL

Solymosi László

Budapest–Debrecen
2014

Mátyás király és Marsilio Ficino magyar hívei az 1471. évi összeesküvés után

Marsilio Ficino magyarországi kapcsolatait vizsgálva Huszti József, majd az ő nyomán Klaniczay Tibor impozáns képet rajzolt Mátyás király neoplatonikus filozófiai érdeklődéséről és a budai udvarban működő humanista társaságról. Az utóbbiban mindkét tudós valamilyen korai akadémiaszerű jelenséget látott.¹ Közlebről megvizsgálva azonban Ficino magyarországi levelezését és magyar barátainak a sorsát, nem találunk adatot arra, hogy az 1480-as években Ficino magyar hívei, valamint a firenzei filozófus magyarországi képviselője, Francesco Bandini a királyi udvar társasági és kulturális életében részt vettek vagy szerepet játszottak volna. Úgy látszik, a magyar „neoplatonikusok”, akik túlnyomórészt főpapok voltak, egyházi székhelyükön, illetve a saját házukban alakítottak ki olyan miliőt, ahol baráti együttlétek, vendégségek alkalmával tudományos eszmecsereket, vitákat folytattak. Mint Klaniczay Tibor rámutatott, már az 1480-as években kezdett formálódni Vácott Báthory Miklós reneszánsz udvara, melyben akadémiaira emlékeztető humanista tevékenységgel foglalkoztak. Nagylucsei Orbán győri püspökről és kincstartóról, Ficino műveinek olvasójáról Galeotto Marzio említette meg, hogy a rezidenciáján sűrűn rendezett *symposionokat* (*conviviumokat*).² Ezek az összejövetelek a humanista önképzés, önművelés fontos fórumai voltak, melyeken gyakran olasz humanistákat is vendégül láttak. Veszprém-ben, majd Kalocsán és más püspöki rezidenciákon is létesültek humanista centrumok, melyek – a Jagelló-korból ismert további társaikkal együtt – a humanista műveltség meghonosítását és terjesztését szolgálták.

*

A Mátyás király elleni összeesküvés leleplezése és két vezetőjének, Vitéz Jánosnak és Janus Pannoniusnak a halála (1472) a magyar humanista mozgalom további sorsára nézve súlyos következményekkel járt. Mátyás elvesztette bizalmát a humanistákban, akik – egy-két kivételtől eltekintve – mind a két összeesküvő fő-

¹ Huszti József: Platonista törekvések Mátyás király udvarában. *Minerva* 3. (1924) 192–222., 4. (1925) 41–76.; Klaniczay Tibor: A magyarországi akadémiai mozgalom előtörténete. (Humanizmus és reformáció 20.) Bp. 1993. 43–49.

² Galeottus Martius: De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae. Ed. Ladislaus Juhász. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum) Lipsiae 1934. 36. (32. fejezet). – Klaniczay T.: i. m. 45–46.

pap barátai, támogatóit voltak. A kivételek közé tartozott Janus Pannonius pécsi püspökutóda, Ernuszt Zsigmond,³ aki Ludovico Carbone Mátyást dicsőítő dialógusában (1474–1475 körül) arról beszél, hogy a rebellis főpapok „rosszindulata”, valamint „elítélendő, átkozni való romlottsága” okozta az összeesküvést, amely miatt a király rendelettel akarta eltüntetni alattvalóit az itáliai tanulástól. Mátyás ugyanis úgy vélte – olvassuk –, hogy azok, akik ott szereztek műveltségüket, erkölcsileg elromlottak, és „nem annyira művelt és ékes beszédű, hanem inkább elbizakodott és minden gaztettre képes” emberekké váltak.⁴

A magyarok két legfontosabb itáliai humanista képzőhelye, Ferrara és Firenze közül Mátyás nyilvánvalóan nem Guarino Veronese iskolájának szellemét kifogásolta, mert mint tudjuk, a ferrarai mester engedelmességre és tekintélytisztelőre nevelte tanítványait. Firenzében azonban, ahol Guarino halála (1460) és Janus Pannonius római és firenzei követsége (1465) után Vitéz unokaöccse, Garázda Péter és más magyarok tanultak,⁵ egymást érték a Mediciek elleni összeesküvések, amelyeket ókori politikai elméletekkel, római köztársasági eszmékkel, köztük leginkább Cicero gondolataival és politikai magatartására való hivatkozásokkal támasztottak alá. Ezek az elvek jelentették a 15. századi Firenzében kibontakozó mozgalom, a máig nagy figyelemben részesülő ún. polgári humanizmus (Civic Humanism)⁶ elméleti alapját. Ennek az elveit szem előtt tartva a firenzei humanisták általában a zsarnok elleni lázadást jogosnak tekintették. Dantével ellentétben, aki *Infernója* legmélyére, Lucifer mellé üzte Iulius Caesar gyilkosait, megengedhetőnek tartották a zsarnok megölését, sőt Brutusban és Cassiusban a *res publica Romana* hőseit látták.⁷ Janus és a Firenzében tanuló magyar ifjak az ott divatos republikánus eszméket is magukba szívták. Hazatérésük után

³ *Fedeles Tamás*: Ernuszt Zsigmond pécsi püspök (1473–1505). Pályavázlat. In: *Missale secundum morem almae Ecclesiae Quinqueeclensis. Venetiis (Johannes Emericus) 1499.* Faksimile kiad. Fedeles Tamás, Török József, Pohánka Éva tanulmányaival. [Szekszárd] 2009. I–XXXI.; *Webli Tünde*: A három Ernuszt. *BUKSZ* 24. (2012) 142–151.

⁴ *Ludovicus Carbo*: Dialogus de laudibus rebusque gestis R. Matthiae. In: *Olaszországi XV. századbeli íróknak Mátyás királyt dicsőítő művei.* Ed. Ábel Jenő. (Irodalomtörténeti emlékek 2.) Bp. 1890. 189–190.

⁵ *Alessandro Daneloni*: Egy levéltári dokumentum Garázda Péterről. *Irodalomtörténeti Közlemények* 105. (2001) 451–455.

⁶ *Hans Baron*: The Crisis of the Early Italian Renaissance: Civic Humanism and Republican Liberty in an Age of Classicism and Tyranny. Vol. 1–2. Princeton, New Jersey 1955.; *Renaissance Civic Humanism. Reappraisals and Reflections (Ideas in Context).* Ed. James Hankins. Cambridge 2000.; *Mark Jurđjević*: Civic Humanism and the Rise of the Medici. *Renaissance Quarterly* 52. (1999) 994–1020.; *Bene Sándor*: Where Paradigms meet: The Theology of Political Virtues in Andreas Pannonius' Mirrors for Princes. In: *Italy and Hungary. Humanism and Art in the Early Renaissance.* Ed. Péter Farbaky, Louis A. Waldman. Florence 2011. 175–176.

⁷ *Roberto Ruini*: Bruto e Cassio in Inf. XXXIV 55–69 e la riflessione politica fiorentina quattrocentesca: creazione letteraria e tradizione interpretativa. In: *Dante e il locus inferni.* Ed. Simone Foà, Sonia Gentile. Roma 2000. 146–147.

római és firenzei kapcsolataik révén figyelemmel kísérhették a firenzei Medicellenes összeesküvést (1466),⁸ majd a két humanista, a nápolyi Pomponio Leto és a firenzei Filippo Buonaccorsi, humanista néven Callimachus Experiens vezető római összeesküvést (1468), melynek célja II. Pál pápa megölése volt.

A magyar összeesküvést Callimachus Experiens⁹ személye köti össze az 1460-as évek második felének itáliai konspirációival. Ismeretes, hogy a firenzei humanista II. Pál bosszúja elől Sanoki Gergelyhez (Gregor z Sanoka) menekült Lengyelországba. Éppen az ő Sanokiról szóló biográfiájából tudjuk, hogy a püspök, aki az 1440-es években Magyarországon élt, Vitéz testi-lelki jó barátja volt.¹⁰ Bizonyára nem független hajdani barátságuktól, valamint az általa felkarolt Callimachus Experiens korábbi itáliai konspirációs múltjától, hogy a magyar összeesküvők Mátyás trónjának elfoglalására IV. Kázmér lengyel király fiát hívták be az országba.

Minden bizonnyal a római pápaellenes összeesküvés másik vezére, Giulio Pomponio Leto is összekötetésben állt a magyar humanistákkal. Leto frissen megjelent *Silius Italicus*-fordítása éppen a magyar összeesküvés felgöngyölítésének ideje tájt érkezhetett Mátyáshoz. A humanista gesztusa mögött magyar ismerősei állhattak. Ismeretes, hogy 1471 szeptember közepén Mátyás megköszönte az ajándékot, és óva intette Letót és barátait attól, hogy a hozzájuk illő erények és irodalmi babérok helyett vérontásra és királyságokra áhítozzanak.¹¹ Ha az ellene szervezett összeesküvésről még talán nem is, az 1468. évi római pápaellenes merényletről és leleplezéséről Mátyás bizonyára tudott.

A magyaroknak természetesen nem volt szükségük elméletekre vagy importeszmékre lázadásaikhoz. A Mátyás elleni konspirációkat nem a humanisták találták ki vagy bátorították (épp ezért nem helyes az 1471. évit értelmiségi összeesküvésnek nevezni). Példaként itt csak az 1467. évi ún. erdélyi felkelést említjük. Erről Kosztolányi Polikárp György, Mátyás követe Firenzében járva azt terjesztette, hogy az egész ország részt vett benne, csak ketten, Vitéz és Janus Pannonius maradtak a király hívei.¹²

Az 1471. évi összeesküvés fő okai közé tartozott, hogy Mátyás igen sok alattvalója, élükön Vitézzel és a humanistákkal, nem helyeselték a csehek elleni hosszúra nyúlt háborút, ehelyett a törökkel való végleges leszámolást várták a ki-

⁸ *Christopher Hibbert*: A Mediciek tündöklése és bukása [The Rise and Fall of the House of Medici]. Ford. Bánki Vera. Bp. 2010. 92–94.; *Lauro Martini*: Firenze és a Mediciek [April Blood: Florence and the Plot Against the Medici]. Ford. Tóth Árpád. Bp. é. n. 140–141.

⁹ *László Szörényi*: Callimaco Esperiente e la corte di re Mattia. In: *Callimaco Esperiente poeta e politico del '400.* Convegno Internazionale di Studi (San Gimignano, 18–20 ottobre 1985). Ed. Carlo Carpagini. Firenze 1987. 105–118.; *Pajorin Klára*: Humanista irodalmi művek Mátyás király dicsőítésére. In: *Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára.* Szerk. Rázsó Gyula, V. Molnár László. Bp. 1990. 340–341.

¹⁰ *Philippus Callimachus*: Vita et mores Gregorii Sarocci. Ed. Irrhina Lichońska. Varsoviae 1963. 34.

¹¹ Janus Pannonius. *Magyarországi humanisták.* Kiad. Klaniczay Tibor. (Magyar remekírók) Bp. 1982. 213.; *Pajorin K.*: Humanista irodalmi művek i. m. 339.

¹² *Husztai József*: Janus Pannonius. Pécs 1931. 267.

rálytól.¹³ Ő azonban II. Pius halála és a pápa tervezett kereszties háborújának kudarca (1464) után egy időre abbahagyta a török ellen irányuló támadó hadjáratát. 1467 nyarán már küszöbön állt a cseh háború, mely 1471-ben még javában folyt. Az említett erdélyi felkelés ugyancsak 1467 nyarán tört ki. Mátyás kegyetlenül megtorolta. Az összeesküvés vezetőit – Carbone szerint „csodálni való” kínzóeszközt alkalmazva – „tüzes fémrudakkal támadták és tépték szét.¹⁴ Feltételezhető, hogy az 1471. évi összeesküvéshez ennek a lázadásnak a leverése, Mátyás kegyetlen bosszúja és önkényes, zsarnoki lépései is hozzájárultak.

Míg 1471-ig egymás sarkát taposták a magyarok Firenzében, az összeesküvés leleplezése után 1478 novemberéig Mátyás nem küldött diplomatát a városállamba.¹⁵ Lorenzo de' Medici és a firenzei humanisták is távol tartották magukat a királytól, mivel nem tudták neki megbocsátani magyar barátaik és támogatóik halálát.¹⁶ Az enyhülés Francesco Bandini dei Baroncelli Magyarországra érkezése (1476 vége) után kezdődött. Bandini életéről és magyarországi tevékenységéről bővséges ismereteink vannak.¹⁷ Ismeretes, hogy a reneszánsz építészet és művészet budai meghonosításában fontos szerepe volt: 1487 után ő hozta Firenzéből Magyarországra Averlino Averlini építészeti traktátusát, amelyet Bonfini fordított le latinra.¹⁸ Ficino *complatonicus*ának, a szimpózionok egykori firenzei főrendezőjének a nevével azonban az udvari életben, a rendezvényeken és a reprezentációs eseményeknél nem találkozunk. Bár Magyarországon tartózkodásának a célja nem teljesen világos, úgy tűnik, ez nem csupán kulturális missziójából állt. Könnyen elképzelhető, hogy Lorenzo de' Medici diplomáciai ágense volt.¹⁹ Az 1480-as évek végén Mátyás követeként Itáliában többször is megfor-

¹³ *Solymosi László*: Mátyás király és a magyarországi főpapok. In: Emlékkönyv ifj. Barta János 70. születésnapjára. Kiad. Papp Imre, Angi János, Pallai László. Debrecen 2010. 73.

¹⁴ *Vö. Carbo, L.*: Dialogus i. m. 199.

¹⁵ *Teke Zsuzsa*: Mátyás és Firenze. In: Tiszteletköt. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára. Szerk. Mikó Gábor, Péterfi Bence, Vadas András. Bp. 2012. 88.

¹⁶ *Sebastiano Gentile*: Marsilio Ficino e l'Ungheria di Mattia Corvino. In: Italia e Ungheria all'epoca dell'Umanesimo corviniano. A cura di Sante Gracioti, Cesare Vasoli. (Civiltà veneziana. Studi, 45.) Firenze. 1994. 94–95.

¹⁷ *Husztai J.*: Platonista törekvések i. m. 50–53.; *Paul Oskar Kristeller*: An Unpublished Description of Naples by Francesco Bandini. In: *Uő*: Studies in Renaissance Thought and Letters. Roma 1956. 395–410.; *Uő*: Francesco Bandini and his Consolatory Dialogue upon the Death of Simone Gondi. In: *Uő*: Studies i. m. 411–435.; *C[esare] Vasoli*: Bandini, Francesco. In: *Dizionario Biografico degli italiani* 5. Roma 1963. 709–710.; *Uő*: Francesco Bandini tra Firenze e Buda. *Rivista di Studi Ungheresi* 4. (1989) 37–51.; *Uő*: Tra la Firenze di Lorenzo de' Medici e la Buda di re Mattia Corvino. In: *La civiltà ungherese e il cristianesimo*. Atti del IV° Congresso Internazionale di Studi Ungheresi. Roma–Napoli, 9–14 settembre 1996. Ed. Monok István, Sárközy Péter. Bp.–Szeged 1998. 183–198.; *Feuer-Tóth Rózsa*: Art and Humanism in Hungary in the Age of Matthias Corvinus. Ed. Péter Farbaky. Bp. 1990.; *Pócs Dániel*: A Didymus-corvina. Hatalmi reprezentáció Mátyás király udvarában. Bp. 2012. 268–272.

¹⁸ *Analecta nova ad historiam renescentium in Hungaria litterarum spectantia*. Ed. Eugenius Ábel, Stephanus Hegedüs. Budapestini 1903. 58.

¹⁹ *Kristeller, P. O.*: An Unpublished Description of Naples i. m. 399.

dult.²⁰ Ugolino Verino a Bandinihoz írt versében (1483/1484 első fele körül)²¹ a király familiárisának nevezte őt,²² és maga Mátyás is így említette őt az egyik levelében,²³ de pontosan nem tudjuk, milyen státusszal rendelkezett a királyi udvarban.

Bandini 1473 decemberétől fogva apjával és hírheht öccsével, Bernardóval együtt Nápolyban élt,²⁴ és Beatrix királyné kíséretében indult el Magyarországra. Elképzelhető, hogy jelenlétével Firenze a hirtelen keletkezett nápolyi befolyást is kontrollálni, netán ellensúlyozni akarta Magyarországon. Firenze és Nápoly érdekei sokszor ellentétesek voltak egymással, és 1479-ig a városállam és a királyság ellenséges viszonyban állt. Ismeretes, hogy Nápoly többször is a firenzei összeesküvőket támogatta, és menedékhelyet nyújtott számukra.²⁵

Bandini Nápoly-leírásából kilálglik, hogy szerzőjük kritikusan viszonyult a Mediciek uralmához.²⁶ Az ellenük szervezett összeesküvésekről is tudhatott. Öccse, az említett Bernardo volt az, aki a Pazzi-összeesküvés (1478) egyik vezetőjeként a húsvéti szentmisén leszúrta Giuliano de' Medicit. Lorenzo de' Medici bosszúja elől elmenekült Nápolyba, ahonnan Ferrante király segítségével jutott el Konstantinápolyba.²⁷ Fivére vétke miatt Bandini nem vesztette el Lorenzo de' Medici bizalmát. Amint értesült Giuliano de' Medici haláláról, sietett levelben kondoleálni Lorenzónak, és elítélte az összeesküvőket.²⁸ Nem sokkal ez után – feltehetően Bandini és a mögötte álló humanisták biztatására – írta meg Lorenzo de' Medici a török elleni háborúra buzdító híres exhortációját Mátyásnak.²⁹ Bandini Magyarországon is kapcsolatban állt az összeesküvés egyik vezetőjének rokonával. Ismeretes, hogy a firenzei Jacopo Salviatinak írt dialógusát és levelét, melyben vigasztalta a címzettet közös barátjuk, a Visegrádon pestisben elhunyt Simone Gondi halála miatt, Vácott, Báthory Miklós³⁰ püspök rezidenci-

²⁰ 1487-ben Velencében és Rómában, 1488-ban Rómában és Camerinóban követ (*Balogh Jolán*: A művészet Mátyás király udvarában. I. Adattár. Bp. 1966. 494., 651., 675.)

²¹ A da tálsról l. *Pajorin Klára*: Humanista irodalmi művek i. m. 347–348. A kötet keltezésének idejéről szóló egyéb hipotéziseket l. *Gentile, S.*: Marsilio Ficino i. m. 100–101. Gentile nem vette figyelembe, hogy Callimachus Experiens a mű keletkezésekor Magyarországon tartózkodott, aminek az idejét Huszti József datálta. Huszti következtéseit, továbbá a kötet Váradi Péterhez szóló verscímjének titulását is felhasználta keltezéséhez. Verino még kancellárnak nevezi a címzettet, börtönbe zárásáról (1484) nem tud. (Vö. *Huszti József*: Callimachus Experiens költeményei Mátyás királyhoz. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből 24. (1927) 309–311.)

²² Excerpta ex Ugolino Verini ... epigrammatum libris septem. In: Olaszországi XV. századbeli íróknak Mátyás királyt dicsőítő művei i. m. 345.

²³ *Balogh J.*: A művészet i. m. 675.

²⁴ *Kristeller, P. O.*: Francesco Bandini i. m. 425.; *Vasoli, C.*: Francesco Bandini tra Firenze e Buda i. m. 39.

²⁵ *Martines, L.*: Firenze és a Mediciek i. m. 140.

²⁶ *Vasoli, C.*: Tra la Firenze di Lorenzo de' Medici e la Buda di re Mattia Corvino i. m. 185.

²⁷ *Martines, L.*: Firenze és a Mediciek i. m. 250.

²⁸ *Vasoli, C.*: Francesco Bandini tra Firenze e Buda i. m. 39.

²⁹ *Kristeller, P. O.*: Francesco Bandini i. m. 426–427.

³⁰ Báthory Miklósról l. *Pajorin Klára*: Báthory Miklós. In: Új magyar irodalmi lexikon I–III. Főszerk. Péter László. Bp. 1994. III. 159–160.; *Gyurinka Antal*: Báthory Miklós váci püspök. 1475–1506.

áján alkotta.³¹ Gondi huszonhárom évesen halt meg.³² A *consolatio* címzettje, Jacopo Salviati apja révén rokona volt Francesco Salviati érseknek, akit a Pazzi-összeszűrésben való részvétele miatt a firenzeiek felakasztottak.

Úgy látszik, érkezése után Bandini először korábbi firenzei ismerőseivel, barátaival vette fel Magyarországon a kapcsolatokat. Ficino 1477 karácsonyán rövid Platón-életrajzát küldte el Bandininak, amelyet a következő levelében egy ahhoz írt *proemium* követett.³³ Később *Clavis Platonicae sapientiae* című művét juttatta el Bandininak és Báthorynak,³⁴ majd feltehetően a *Compendium Platonicae Theologiae* című művét is elküldte, melyet vélhetően magyarországi barátainak írt.³⁵ Bandini közvetítésével Báthory Miklós írt először Ficinónak, azonban az ő levelét nem ismerjük. A filozófus 1479. május 25-én válaszolt a püspöknek.³⁶ Ezenkívül még egy Ficino-levél érkezett Báthoryhoz. Arról szól, hogy Ficino Mátyás meghívásának nem tud eleget tenni, és maga helyett Sebastiano Salvinit szeretné küldeni. Ez a keletzetlen levél Kristeller szerint valamikor 1484–1488 között íródott,³⁷ Sebastiano-Gentile pedig – Vasoli nyomán – 1487-re datálta.³⁸ Úgy véljük, ennél jóval korábbi volt. Bár nem tudni, pontosan mikor, de 1479. május 25. után és 1482. szeptember 20. előtt keletkezhetett.³⁹ Ezután nem ismerünk több Báthoryhoz szóló Ficino-levelt, és a filozófus üdvözlét se küldött neki a vele sűrű levelezésben álló Bandinitól. Az említett levelek után Ficino már csak egy, Bandininak címzett keletzetlen levelében írt még egyszer a váci püspökről.⁴⁰ Kristeller ezt 1481. október – 1484. június között írottaknak datálta.⁴¹ Tartalmából arra lehet

1475–1506. Nagykőrös 1904.; Báthory Miklós váci püspök (1474–1506) emlékezete.

Tanulmányok a „Váci püspökség Báthory emlékére 2006” konferencia anyagából. Szerk. Horváth Alice. Vác 2007.

³¹ Kristeller, P. O.: Francesco Bandini i. m. 434–435.; Vasoli, C.: Francesco Bandini tra Firenze e Buda i. m. 48–51.

³² Kristeller, P. O.: Francesco Bandini i. m. 414.

³³ *Marsilius Ficinus*. Opera quae ad nos extant omnia. I–II. Basileae 1561. I. 763–770., 782/2.; *Analecta nova* i. m. 274.; *Paulus Oskar Kristeller*: Supplementum Ficinianum. 1–2. Florentiae 1937. Rist. 1973. 2. C.

³⁴ *Ficinus, M.*: Opera i. m. 688–690.; *Analecta nova* i. m. 271.; *Kristeller, P. O.*: Supplementum i. m. XCVII.

³⁵ *Ficinus, M.*: Opera i. m. 690–697.; *Kristeller, P. O.*: Supplementum i. m. XCVII.

³⁶ *Ficinus, M.*: Opera i. m. 782/2.; *Analecta nova* i. m. 274–275.

³⁷ *Kristeller, P. O.*: Supplementum i. m. CII–CIII.

³⁸ *Cesare Vasoli*: Brevi considerazioni su Sebastiano Salvini. In: Italia e Ungheria all'epoca dell'Umanesimo corviniano i. m. 132.; *Gentile, S.*: Marsilio Ficino i. m. 99.

³⁹ A levélben arról van szó, hogy Ficino, akit Báthory a korábban írt levelében Mátyás királyra hivatkozva Magyarországra hívott, nem tud jönni, ezért maga helyett „alter ego”-ját, Sebastiano Salvinit küldi. (*Ficinus, M.*: Opera i. m. 884.; *Analecta nova* i. m. 283–284.) Az 1482. szept. 20-i Bandininak írt levélben (*Ficinus, M.*: Opera i. m. 857–858.; *Analecta nova* i. m. 276.) pedig már arról olvasunk, hogy Salvini elhatározta, hogy Ficino helyett Magyarországra utazik. Ezeket megfontolva datáltam a levelet.

⁴⁰ *Ficinus, M.*: Opera i. m. 859.; *Analecta nova* i. m. 277/1.

⁴¹ *Kristeller, P. O.*: Supplementum i. m. CII.

következtetni, hogy nem sokkal Báthory 1481. évi kegyvesztettsége után keletkezhetett. Ismeretes, hogy Sebastiano Salvini, aki Ficino rokona volt, éppúgy távol maradt Magyarországtól, mint a filozófusfejedelem, és maga helyett két művét küldte el Báthorynak. Mindkettőnek az ajánlása datálás nélküli, de feltételezések szerint 1482 körül keletkeztek.⁴² Ezután – úgy látszik – Báthory kapcsolatai Salvinnal is véget értek. Mindezek alapján valószínű, hogy legkésőbb 1482-ben Báthory kapcsolatai megszakadtak Ficinóval és a filozófus firenzei humanista körével. Feltételezhetően ehhez hozzájárult, hogy a király előtt – éppen a Ficinóval és a firenzeiekkel való kulturális összeköttetéseinek megerősödése elején – a püspök *persona non grata*-vá vált.

Valamikor 1481 márciusa előtt Mátyás éktelen haragra gerjedt Báthory ellen, amelyet Nagylucsei Orbán pécsi prépostnak írt levele örökített meg.⁴³ Ennek ismertetése helyett, a körülmények és Mátyás dühének érzékeltetése céljából, érdemesnek látszik ebből hosszabban idézni: „Tisztelendő, szeretett hívünk! Ha igazságos, erkölcsös és üdvös intelmeinkre és oktatásainkra az a nyakas Báthory Miklós váci püspök le akart volna csillapodni, fivérére való tekintettel meg akartuk volna tartani őt kegyelmünkben és jóindulatunkban, ahogy eddig is tettük, annak ellenére, hogy féktelennek, és számos botrányos, valamint szertelen tette miatt elviselhetetlennek éreztük őt. De mivel jóságunk és kegyelmünk ama arcátlan és agyaskodó ember iránt annak inkább naponta stimulálószerként jelent, s engedékenységtől ő egyre inkább ostoba rebelliója és a legrútabb önhittsége számára merít indokot, nem akarjuk, mint ahogy nem is vagyunk képesek arra, hogy továbbra is megtartsuk őt. Ezzel szemben elhatároztuk, mint ezt saját kezünkkel megpecsételt pápens levelünkben meg fogod tudni, hogy olyan orvosságot nyújtunk neki, amely megzabolázza annak a határokat nem ismerő és túlságosan féktelen embernek a szabadságát, vagy inkább ostobaságát, abból a célból, hogy annak a nyomorult embernek a megromlott elméje, amely erre enyhe gyógyszerrel nem képes, legalább jobbfajta tüzes sebészvas alkalmazásával meggyógyuljon. Bizony annyi figyelmeztetés, annyi oktatás után végre már meg kellett volna tanulnia, hogy mit képzeljen magáról, mennyivel tartozik nekem, urának és jótevőjének, és miféle alázatossággal kell engedelmeskednie intelmeinknek. De mivel ezt nem tudja, sőt ami rosszabb, dőlyfösen és kevélyen megveti parancsainkat, ki az, aki másra gondolna, mint arra, hogy ez az ember esztelenkedik, s »perverz« elméjével álmokörben vagy inkább elmebajban szenved. Hogy az ő betegségében üdvös kezeléssel siessünk segítségére, nehogy az legyen, hogy még nagyobb örület törjön ki rajta, és aztán rosszabbul legyen, ha sokáig nem törődünk a bajával, azt akarjuk, mint ahogy említett leveleinkben szigorúan megparancsoltuk, hogy Te annak a gyámolítója (*coadiutor*) légy, és személyünkben gondot viselj a váci egyházra, nehogy ő az Egyháza alá tartozókat, mint szokta,

⁴² *Vasoli, C.*: Brevi considerazioni i. m. 116–118., 120.

⁴³ *Pajorin K.*: Humanista irodalmi művek i. m. 346.; *Solymosi L.*: Mátyás király i. m. 74.

tiszteletére és annak az egyháznak a javára szolgálnak, haszontalanul elherdálja és eltékozolja.⁴⁴

A továbbiakban a király felszólítja a címzettet, hogy vegye át tőle a püspökség helysegeinek, várainak és birtokainak a felét.⁴⁵ Egy másik oklevélben Mátyás a váci káptalant is tudósítja az eseményről, és megparancsolja, hogy két hívét (Dénest, a budai királyi kápolna magiszterét és Vad Jánost) iktassák be a váci káptalan két tisztségébe, és büntetés terhe mellett senkit ne engedjenek be oda azok közül, akiket Báthory kinevez. Mint írja, Báthorytól már két levélben vonta vissza *ius patronatus*-át.⁴⁶ Mindez 1481. március 14. előtt történt, mivel ezen a napon Mátyás egy másik oklevelében Nagylucsei Orbánt már győri püspöknek nevezte.⁴⁷ *Terminus post quem*-jét nem tudjuk pontosan, mivel Nagylucsei pécsi prépostságáról ezenkívül csupán egyetlen adattal rendelkezünk, és az ugyancsak 1481-ből való.⁴⁸ Később a király megbocsátott Báthorynak, de nem jószántából, hanem fivére, a törökverő Báthori István miatt és más alattvalói kérésére.⁴⁹ A megálázó eljárás a püspök ellen nem sokkal azelőtt történhetett, hogy a zágrábi ítélszéken (1481. február 2.) Mátyás leszámolt a Thurzókkal amiatt, hogy Janus Pannoniust egykor rejtegették előle.⁵⁰

A Báthory Miklós gyámság alá helyezéséről szóló iratok más képet nyújtanak Mátyás és a humanista viszonyáról, mint amilyent emlegetni szokás Galeotto Marzio idillikus ábrázolása nyomán, mely megörökítette, hogy Mátyás példának állította az országnagyok elé a királyi tanácsban is Cicerót olvasgató humanistát.⁵¹ Marzionak ez az élménye – mint a Mátyásról szóló könyvecskéje legtöbb története – az 1471. évi összeesküvés előtti időkből való. Pártfogói bukása tájt az olasz humanista hazatért Itáliába, és legközelebb 1479 vége tájt, ifjabb Vitéz János pártfogására hivatkozva „röpült” ide, hogy köszönetet mondjon a királynak azért, hogy római követe, ifj. Vitéz segítségével megszabadult a velencei inkvizíció börtönéből és a kivégzéstől, amely eretnek tanai miatt fenyegette.⁵² Ez alkalommal rövid ideig tartózkodott Budán. Ennek jórészt Beatrix királyné volt

⁴⁴ *Teleki József*: Hunyadiak kora Magyarországon XII. Pest 1863. 145. Vö. Magyar humanisták levelei. Kiad. V. Kovács Sándor. Bp. 1971. 265. Nagylucsei Orbánról l. *Mikó Árpád*: Nagylucsei Orbán. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon. I–XII. Főszerk. Kőszeghy Péter. Bp. 2008. VIII. 96–98.; *Köblös József*: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 12.) Bp. 1994. 305–306.; *Fedelez Tamás*: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a későközépkorban (1354–1526). (Tanulmányok Pécs történetéből 17.) Pécs 2005. 414–416.

⁴⁵ *Teleki J.*: Hunyadiak kora i. m. XII. 145.

⁴⁶ Uo. 146–147.

⁴⁷ Uo. 166.

⁴⁸ *Fedelez T.*: A pécsi székeskáptalan i. m. 415.

⁴⁹ *Pajorin K.*: Humanista irodalmi művek i. m. 346.

⁵⁰ *Tringli István*: Az 1481. évi szlavóniai közgyűlés. In: Mátyás és a humanizmus. Szerk. Csutkovits Enikő. (Nemzet és emlékezet.) Bp. 2008. 505–525.

⁵¹ *Martius, G.*: De egregie ... dictis i. m. 34–35. (31. fejezet).

⁵² Uo. 26. (27. fejezet).

alkalommal rövid ideig tartózkodott Budán. Ennek jórészt Beatrix királyné volt az oka, aki nem szívelhette őt, mint ahogy ez Bonfini *Symposion*-ja alapján és különféle más megfontolásokról gyanítható. A *Symposion* fiktív beszélgetései, melyek mögött a tények és a szituáció elég jó ismerete áll,⁵³ arra utalnak, hogy Galeottónak 1479 után többé nem volt helye Mátyás udvarában.

Marzio 1482-ben, néhány nappal Hainburg ostroma után kereste fel ismét a seregével éppen felkerekedő királyt, hogy nászajándékot kérjen férjhez adott lányai számára. Az adományt megkapta és haza akart menni Itáliába, de ellenségeitől féltve, akiket Mátyás udvarában szerzett, nem mert elindulni, és kíséretet, védelmet kért a királytól. Mindent megkapott, de nem azért, hogy Itáliába távozzék, hanem – mint írja – azért, hogy menjen Magyarországra.⁵⁴ Itt felkereste Veszprémet,⁵⁵ és Vácot meglátogatta Báthory Miklóst. Állítása szerint a püspök biztatta, hogy írjon Mátyásról.⁵⁶ Nincs adatunk arról, hogy 1482 után megfordult-e még Magyarországon, és nem tudjuk, hogy Mátyásról szóló könyvecskéjét személyesen adta-e át a címzettnek, Corvin Jánosnak.

Jóllehet Mátyás később megbocsátott Báthorynak, a fenti levél ismeretében nehéz elképzelni köztük olyan viszonyt, amely a közös szellemi tevékenységnek kedvezett volna. Bandini érkezése után – Ficino Bandininak írt leveleit figyelembe véve – Báthory legkésőbb 1482-ig szerepel a filozófussal kapcsolatban állók között. Mikor Magyarországra hívta Ficinót, hivatkozott arra, hogy a firenzei filozófus Mátyást is boldoggá tenné a jelenlétével, de ezen kívül a budai udvari műveltséggel vagy Mátyás kultúrpolitikájával kapcsolatban nem találkozunk többé a nevével. Bonfini *Symposion*-jában (1484–1485) nincs jelen, viszont Mátyás rokona és híve, Geréb László erdélyi püspök, valamint Filipecz (Pruis) János, a váradi egyház feje szerepel a műben.

Báthory mellett Garázda Péter⁵⁷ és Váradi Péter⁵⁸ állt – ugyancsak Bandinin keresztül – összeköttetésben Ficinóval. Garázdának és a kancellárnak írt Ficino-levél nem maradt fenn. Név szerint, Báthory mellett, a filozófus csak 1482. má-

⁵³ *Klára Pajorin*: La rinascita del simposio antico e la corte di Mattia Corvino. In: Italia e Ungheria dell' Umanesimo corviniano i. m. 212–213.

⁵⁴ *Martius, G.*: De egregie ... dictis i. m. 27. (28. fejezet).

⁵⁵ Vö. *Ritókókné Szalay Ágnes*: Egy ideális fejedelm és ideális városa a morva reneszánsz kezdetén. In: *Uő*: „Nymphha super ripam Danubii”. Tanulmányok a XV–XVI. századi művelődés köréből. Bp. 2002. 149.

⁵⁶ *Martius, G.*: De egregie ... dictis i. m. 35. (31. fejezet).

⁵⁷ *Ábel Jenő*: Garázda Péter. Egyetemes Philológiai Közlöny 4. (1880) 98–100.; *V. Kovács Sándor*: Garázda Péter. Irodalomtörténeti Közlemények 61. (1957) 48–62.; *Mikó Árpád*: Két világ határán. Janus Pannonius, Garázda Péter és Megyericsi János síremléke. *Ars Hungarica* 2. (1983) 49–75.; *Daneloni, A.*: Egy levéltári dokumentum i. m. 451–455.

⁵⁸ *Gerézdi Rabán*: Egy magyar humanista: Váradi Péter. *Magarságtudomány* 1942. 305–328., 532–563.; *Véber János*: Az idősebb Filippó Beroaldo és Váradi Péter barátsága könyvajánlások tükrében. *Magyar Könyvszemle* 122. (2006) 397–419.; *Uő*: Váradi's Epistolarium. In: *Infima aetas Pannonica. Studies in Late Medieval Hungarian History*. Ed. Péter E. Kovács, Kornél Szóvák. Bp. 2009. 309–329.

jus 9-i, Bandininak írt levelében említi meg őket, majd 1482. szeptember 20-án, ugyancsak Bandininak fogalmazott levelében küldi üdvözlését nekik.⁵⁹ Később Ficino nem írt egyiküknek sem, Bandinival való levelezésében se emlegette őket, és további kapcsolataiknak nincs jele.

Tudjuk, hogy korábban mindhárom magyar humanista Vitéz közeli támogatója és eszmetársa volt. Nem kell őket bemutatni, ezért itt csak itáliai kapcsolataikkal és humanista tevékenységük gyéren ránk maradt adataival foglalkozunk. Bandini Magyarországra érkezésekor Vitéz és Janus unokaöccse, Garázda kegyvesztetten, esztergomi kanonokként az udvartól távol élt. Korábban – ferrarai tanulmányai után – Firenzében görög filozófiát tanult, és a város aranyifjúságának legelőkelőbb köreibbe tartozott. Lorenzo de' Medicivel, Ficinóval, valamint több firenzei humanistával tanult és szórakozott, de mind közül egyetemi tanuló társa, Bartolomeo Fonzió állt hozzá a legközelebb.⁶⁰ Ismeretes, hogy 1471-ben Fonziót meghívták Magyarországra, de az összeesküvés megakadályozta érkezését. Csak 1489-ben jutott el Mátyás udvarába, és akkor valószínűleg régi barátját is meglátogatta Esztergomban. Garázda együtt járt egyetemre Ugolino Verinóval is,⁶¹ mint erről a firenzei költő egyik verse tanúskodik.⁶² Verino Mátyás számára összeállított, említett epigrammák könyve, melyben a Garázdához szóló költemény található, Ficino közvetítésével jutott el Magyarországra. A verseskötet szerzője is Ficino baráti társaságába tartozott, és műve Magyarországra érkezése előtt maga a filozófus írt Bandininak egy meleg hangú ajánlást a *vates* méltó fogadása érdekében.⁶³

Bandini érkezése tájt Ficino másik magyar eszmetársának, Váradi Péternek a pályája éppen felfelé ívelt, és 1480-ban érte el a csúcst. Akkor nyerte el a bácskai érsekséget és a titkoskancellári hivatalát. A király kegyeit azonban nem sokáig élvezte, ugyanis közismert, hogy 1484-től Mátyás haláláig árulás miatt börtönben ült. Verino hozzá írt verséből tudjuk, hogy Itáliában járt egyetemre, és ott görögül és olaszul is megtanult.⁶⁴ Életrajzírói feltételezték, hogy humanista műveltségét Firenzében szerezte, de erről nincs adatunk.

Ficino magyar barátai tehetséges humanisták voltak, akiknek az alkotói karrierjét Vitéz és Janus bukása tette tönkre. Báthory Miklóst a kortársai irodalmárként tisztelték, és sírfeliratában megörökítették, hogy költő volt és verses történeti alkotásokat szerzett.⁶⁵ Kiváló műveltsége, valamint a hazai kultúra emelése érdekében végzett gazdag és sokoldalú tevékenysége, építkezései, műpártolása,

⁵⁹ *Analecta nova* i. m. 275–276.

⁶⁰ *Daneloni, A.*: Egy levéltári dokumentum i. m. 451–455.

⁶¹ Ugolino Verinóról l. *Alfonso Lazzari*: Ugolino e Michele Verino. Torino 1897.

⁶² *Ábel J.*: Garázda Péter i. m. 98.; Olaszországi XV. századbeli íróknak Mátyás királyt dicsőítő művei. Kiad. Ábel Jenő. (Irodalomtörténeti emlékek 2.) Bp. 1890. 348.

⁶³ *Analecta nova* i. m. 288/1.

⁶⁴ Vö. „... Italiae edoctus perulibus annis / Attica novisti nostrarque verba, Petre!” – Excerpta ex Ugolini Verini ... versibus i. m. 347.

⁶⁵ Bővebben l. *Ritókéné Szalay Ágnes*: Báthory Miklós váci püspök ... epitáfiuma. In: Báthory Miklós i. m. 157–172.

mecenatúrája, magyar és nemzetközi kapcsolatai jól ismertek. A kutatók egybehangzóan feltételezik, hogy ő is Firenzében tanult, azonban erre nincs bizonyíték. Tévedés, hogy 1470-ben Firenzében Mátyás követe volt.⁶⁶

Garázdának csak az epitáfiuma maradt fenn, pedig Callimachus Experiens, aki barátja volt, jól ismerte és nagyra értékelte költeményeit. Mikor Váradinál járt – írta az olasz humanista Garázdához szóló versében –, a kancellár megmutatta neki Janus Pannonius költeményeit, és ő maga (az epigramma szerzője) akkor értette meg, hogy Garázda „kiművelt tehetségének” apai unokatestvére, Janus volt a műzsája, ihletője.⁶⁷ Váradi Janus epigrammáinak azt a kötetét mutathatta meg az olasz humanistának, melyet Mátyás parancsára gyűjtetett egybe, és amely a humanista börtönvelei alatt elveszett.⁶⁸ Ugolino Verino említett verse szerint Garázda prózai műveket is írt, de ezeknek nincs semmi nyomuk.⁶⁹ Váradi Péter 1490 után keletkezett *Epistulariuma*, reneszánsz udvara, építkezései, bőkezű mecenatúrája is jól ismert. Költő is volt, de ezt csak Callimachus Experiens Garázdához írt verséből tudjuk.⁷⁰ Sajnos, egyetlen sora sem maradt fenn.

Az itt tárgyalt három magyar literátoron kívül Ficinóval kapcsolatban álló magyar humanistáról nem tudunk. Azok a magyarok – a hajdani összeesküvők rokonai, hívei –, akik irodalmi tehetségük és művészetpártolásuk miatt még szóba jöhetnének, külföldön szereztek maguknak munkát, megélhetést (pl. Vetési László,⁷¹ Kosztolányi Polikárp György⁷² és mások), vagy külföldi diplomáciai tevékenységet végeztek (pl. ifjabb Vitéz János⁷³).

⁶⁶ *Gentile, S.*: Ficino el'Ungheria i. m. 97. 29. jegyz. A követ nem ő, hanem Mohorai Miklós váci olvasókanonok volt. (*Fraknói Vilmos*: Mátyás király magyar diplomatái. Századok 32. [1898] 777.)

⁶⁷ Vö. „Quis Phebus, que Musa tibi meditar, adesset, / Dum fluit exulto carmen et ingenio, / Pontificum sed summus honor Colocensis et artis / Pierie lumen, nec minus eloquii, / Pannonii monstrans mihi nunc epigrammata Iani / Quo valeas plane numine me docuit. / Spiritus exagitat patruelis pectora et alte / Subleuat atque humili non sinet ire uia. Ille rudem primus perpulsi uersibus Histrum ... (Huszai J.: Callimachus Experiens i. m. 13.)

⁶⁸ Janus Pannonius. Magyarországi ... i. m. 651–652.; *Pajorin K.*: Humanista irodalmi művek i. m. 348.

⁶⁹ Aki prózában és versben egyaránt tehetséges. („Qui prosa pariter, carmine quique valet.” – Excerpta ex Ugolini Verini ... libris i. m. 348.)

⁷⁰ L. 62. jegyz.

⁷¹ *Ritókéné Szalay Ágnes*: Vetési László versei. In: *Uő*: Nympha i. m. 109–120., Cseh Zoltán fordításai Vetési László verseiből. Megjegyzések Vetési László humanista versciklusához. In: „Nem súlyed az emberiség!” Album amicorum Szőrenyi László LX. születésnapjára. Főszerk. Jankovics József. Bp. 2007. 256–262. [www.itu.mta.hu/szorenyi60.html]

⁷² *Fraknói Vilmos*: Mátyás király diplomatái. Századok 32. (1898) 2–14.; *John Monfasani*: George of Trebizond. A Biography and a Study of his Rhetoric and Logic. Leiden 1976. (Columbia Studies in the Classical Tradition 1.) 197–198.; *Kornél Szorák*: An Hungarian Humanist in Rome. In: Gli archivi della Santa Sede e il Regno d'Ungheria. Fasc. I–II. In memoriam di Lajos Pásztor. A cura di Gaetano Platania, Matteo Sanfilippo, Peter Tusor. (Collectanea Vaticana Hungariae I/4.) Bp.–Roma 2008. 11–21.

⁷³ *Ábel Jenő*: Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. (Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből VIII. 8.) Bp. 1880.; *Fraknói Vilmos*: Ifjabb Vitéz János. Századok 33. (1899) 291–309., 389–410.; *Klára Pajorin*: Ioannes Pannonius e la sua lettera a Marsilio

A teljesség kedvéért meg kell még említeni Ficino magyar levelezőtársát és bírálóját, Ioannes Pannoniust, aki 1485 körül váltott levelet a filozófussal, az után, hogy Budán járva, Bandininál megtekintette Ficino frissen érkezett könyveit. A levélíró megpróbáltam Vitéz érsek unokaöccsével, ifjabb Vitéz János veszprémi püspökkel azonosítani, aki Mátyás halála után a bécsi püspökség adminisztrátora és a *Sodalitas Litteraria Danubiana princeps* volt.⁷⁴ Ifj. Vitéz az 1480-as években Rómában élt Mátyás állandó szentszéki követeként, és többször járt Magyarországon. 1485 után Mátyás kultúrpolitikájában ő sem kapott vagy vállalt fontos szerepet. Kőszeghy Péter ezt az azonosítást nem találta meggyőzőnek és Ioannes Pannoniusnak a hajdani létezését is megkérdőjelezte. Meglepettette, hogy a magyar levélírónak tulajdonított levél fiktív, és apologetikus célból Ficino írta saját magának.⁷⁵ Ezt az elgondolást nem kívánom kommentálni, és itt a cáfolásáról is eltekintek, mivel az szétfeszítené a jelenlegi írás kereteit.

A fenti vizsgálódások alapján tehát úgy látszik, hogy 1481 márciusa után nem volt szorosabb együttműködés, érintkezés Mátyás király és Ficino magyar hívei között a Bandini közvetítette neoplatonikus filozófia tanulmányozásában, ami alapján feltételezhető volna, hogy akadémiászerű keretekben tudós összejöveteleket tartottak együtt. Arról sem tudunk, hogy a külföldi humanisták, akik nem egyszerre tartózkodtak Magyarországon, a király vendégeiként ilyeneken találkoztak volna. Úgy tűnik, Mátyás udvarában az 1480-as években, sőt Beatrix érkezésétől kezdve nem voltak meg a tudós csoportok, akadémiacsírak létrejöttének a személyi feltételei, vagyis a királyi udvarba egyszerre meghívott külföldi és magyar humanisták, akik magas színvonalú, tudós társalgással együtt töltötték volna az időt. Bonfini *Symposion*ját, bár sok benne a valós elem, fiktív műről lévén szó, nem tekinthetjük – mint ahogy korábban gyanítottam⁷⁶ – az udvari *symposionok* egykori létezéséről szóló tanúbizonyságnak. Ilyen akadémiászerű jelenségek egyes magyar humanista főpapok, mindenekelőtt – mint erre Klaniczay Tibor rámutatott⁷⁷ – Báthory Miklós váci környezetét jellemezték. A püspök a legmagasabb színvonalon képzett humanista volt, aki nagyra értékelte az irodalmi és művészi alkotásokat. Püspöki palotája megfelelő szellemi közeget, azilumot és alkotóműhelyt nyújtott a külföldi humanistáknak. A várból a kertjeibe menve és visszatérve lakosztályába Báthory kitűnő férfiak és könyvek társaságában tudós beszélgetésekkel töltötte az időt, és amikor szőleibe vagy az erdőbe kocsizott

Ficino. Verbum: Analecta neolatina 1. (1999) 60–69.; *Ritókéné Szalai Agnes*: A veszprémi Camena. In: *Uő: Nympha* i. m. 137–145.

⁷⁴ Pajorin K.: Ioannes Pannonius i. m. 60–69.

⁷⁵ Kőszeghy Péter: Dubitatio utrum opera philosophica regantur fato an providentia.

Irodalomtörténeti Közlemények 115. (2011) 168–173. L. még Valery Rees: Ad vitam felicitatemque: Marsilio Ficino to His Friends in Hungary. Verbum. Analecta neolatina 1. (1999) 69–84.

⁷⁶ Pajorin K.: La rinascita i. m. 186.

⁷⁷ Klaniczay T.: A magyarországi i. m. 44–45.

társaival, akkor is disputáltak, olvastak,⁷⁸ művelték magukat. A püspök Ficino magas színvonalú filozófiai műveit – ellentétben Mátyással⁷⁹ – nemcsak birtokolta, hanem értette és élvezte is, és egyre újabakra sóvárgott.⁸⁰ Fölényes görög–latin irodalmi műveltség és erre alapozott magabiztos, önálló ízlés jellemezte, és igen bőkezűen jutalmazta a művészeket és az irodalmárokat.

A *symposionok*, a tudós beszélgetések, viták fórumai, ugyancsak Báthory Miklós váci udvarában lehettek igen népszerűek. Feltehetően ezek is, mint például egykor a Vitéz esztergomi palotájában tartott „*symposion*”,⁸¹ vagy a Nagylucsei Orbán győri püspök udvarában rendezett összejövetelek, könyvek társaságában folytak.⁸² A váci *conviviumok*on, melyek Galeotto Marzio szerint mindennaposak voltak, a könyvek szintén szerepet kellett, hogy játsszanak. Ahogy séta közben, vagy ahogy egykor a királyi tanácsban, Báthory valószínűleg ezeken is fel-fellapozta egy-egy vitatott kérdésnél őket. Francesco Pescennio Negro velencei humanista, aki fontos adatokat rögzített „a magyar előkelőségek” hosszú és könyvek társaságában tartott ókorutánzó (platóni és filelfoi) *symposion*jairól,⁸³ leginkább a Báthory udvarában szerzett élményeire támaszkodhatott. Beszámolt ugyanis arról, hogy Ippolito d’Este esztergomi érsek, majd egri püspök familiárisa volt, és többször is megfordult Magyarországon. Tőle tudjuk, hogy – Mátyás halála után – Vácott Bernardino d’Udinéval együtt minden *ars*t oktató nyilvános gimnáziumot létesített, és ezért egy jól jövedelmező váci kanonoki stallumot kapott.⁸⁴

Mindent összevetve úgy látszik tehát, hogy 1472 után, az értelmiségi elit áruháza és a király sértettsége miatt a legkiválóbb magyar humanisták a budai udvar kulturális életében nem, vagy alig játszottak szerepet. 1481 után közülük csak Váradi állandó jelenlétével számolhatunk, de 1484 után azzal sem, mivel a kancellár börtönben ült. Ficino levelezésében, műveiben 1482 után az ő nevével sem találkozunk többé. Minden jel arra vall, hogy Mátyás környezetében nem alakult ki olyan humanista kulturális közeg, amelyben a magyarok vezető, vagy az olaszokkal és külföldiekkel egyenrangú szerepet játszhattak volna. Ez is oka

⁷⁸ Martius, G.: De egregie ... dictis i. m. 35. (31. fejezet).

⁷⁹ Mátyás neoplatonikus műveltségéről. Klára Pajorin: Il ruolo degli umanisti fiorentini e ungheresi nella formazione della rappresentazione del potere di Mattia Corvino. In: Mattia Corvino e Firenze. Arte e Umanesimo alla corte del re di Ungheria. Catalogo della mostra (Firenze, 10 ottobre 2013 – 6 gennaio 2014). Ed. Farbaký Péter, Pócs Dániel et alii. Firenze 2013. 93–94.

⁸⁰ Fennmaradt egy könyve, mely Ficino Platón-kommentárját tartalmazza. (Klaniczay T.: A magyarországi i. m. 45.; *Rozsonda i Marinne*: Báthory Miklós váci könyvtárának feltételezhető darabjai. In: Báthory Miklós i. m. 134–135.)

⁸¹ Martius, G.: De egregie ... dictis i. m. 30–33. (30. fejezet); Tibor Kardos: Il simposio di Esztergom. In: Studi e ricerche umanistiche italo-ungheresi. I. Debrecen 1967. 67–79.; Pajorin, K.: La rinascita i. m. 185–186.

⁸² Pajorin, K.: La rinascita i. m. 186–187.

⁸³ Idézte uo. 187.; Klaniczay T.: A magyarországi i. m. 44.

⁸⁴ Erről szóló szövegét idézi Giovanni Mercati: Ultimi contributi alla storia degli umanisti. Fasc. II. Note sopra A. Bonfini, M. A. Sabellico, A. Sabino, Pescennio Francesco Negro, Pietro Summonte e altri. (Studi e Testi 91.) Città del Vaticano 1939. 71–72.

lehetett, hogy II. Ulászló trónra kerülésével, amikor a királyi udvarban a cseh kancellária tagjai, cseh, német, osztrák, morva stb. értelmiségiek jelentek meg az új, humanista műveltség képviselőként, a magyarok (például Bakócz, Szatmári stb.) nem kaptak, nem vállaltak a királyi udvar kulturális életében komoly szerepet. Jellemző, hogy a *Sodalitas Litteraria Danubiana* tagjai között az egyhangúlag megválasztott *princeps*-en, ifjabb Vitéz Jánoson kívül csak két magyar humanistát (Piso István és Piso Jakab) találunk, és az előző korszak Budán maradt garnitúrájából csak a költőként is számon tartott Giulio Milio, Mátyás egykori udvari orvosa szerepelt a Társaság tagjai között.⁸⁵ Buda – a *Corvinával* és Mátyás udvarának hagyományaival – a cseh kancellária humanista műveltségű tagjai és a sűrűn idelátogató külföldiek számára jelentett elsősorban kulturális búcsújáróhelyet és jól kiaknázható kincsesbányát. A legkiválóbb magyar humanisták az 1480-as években kibontakozott gyakorlatnak megfelelően egyházi székelyükön építkeztek, pártfogolták és terjesztették a humanista műveltséget és a reneszánsz kultúrát.

Árpád-házi Mária nápolyi királyné művészetpártolása

A 13. század második felének és a 14. század első negyedének kivételesen nagyformátumú egyénisége volt V. István magyar király és Kun Erzsébet elsőszülött lánya, Mária (1254–1323), nápolyi királyné (1285–1309). A kortárs Európa nemcsak ismerte, hanem elismerte politikai éleslátását, amely mély emberbaráti szeretettel párosult.¹ A 21. század számára is példakép lehetne, ha jobban ismer-nénk. Kitűnően össze tudta egyeztetni a feleség és a családanya hivatását a köz-életben való felelősségteljes részvétellel, a három feladatkör természetes egységet alkotott számára. Saját és a férje rokonai szálainak ápolása nem jelentett ütköző-pontot életében, hanem azok egymást erősítették, s mindezt nem kis nehézségek legyőzésével valósította meg. Életének titka lelki erejében rejlik. A szívében őrzött belső béke, a Teremtőjébe vetett szilárd hit és biztos remény mindmáig sugárzik széleskörű művészetpártolásának ma is meglévő emlékeiből, amelyek között az első helyen a nápolyi Santa Maria di Donnaregina templom áll.

Az épület ma is az európai gótika gyöngyszeme, ami Itáliában, ahol a gótika nem hódított nagyobb teret, fokozott jelentőséggel bír. Fennmaradása való-ságos csoda a háborúktól és földrengésektől számtalanszor sújtott városban. Amíg a közelében álló nápolyi dómot és a legtöbb középkori templomot a barokk kor teljesen átalakította, addig itt, a templom bővítéseként külön barokk templomot építettek a szentély fejéhez. A 19. századi szekularizációt követő profán célokra való hasznosítás sem tüntette el az épület falait, csupán bemeszelték falképeit, s a templom belsejébe közfalakat építettek, amelyeket az 1928–1934. évi műemléki helyreállítás távolított el, feltárva a Mária királyné által készíttetett hatalmas templom belső terét.² A remekműví falképek nagy gótikus ablakok színes üvegképeivel együtt alkották a templombelső káprázatos varázsát (1. kép). A színeknek és a formáknak ebbe a szimfóniájába simultak az oltárok retablói, a különálló fogadalmi képek és szobrok. Ez utóbbiról Mária királyné síremléke nyújt képet, amely eredeti épségében tündököl ma is. A pompás szobrászati együttes is Mária király-

⁸⁵ Vö. Ábel Jenő: Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. (Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből VIII. 8.) Bp. 1880. 76–79., 83–94.; Klaniczay T.: A magyarországi akadémiai mozgalom i. m. 50–77.

¹ *Bárány Attila*: The English Relations of Charles II of Sicily and Maria of Hungary. In: La Diplomatie des États Angevins aux XIIIe et XIVe siècles. Actes du colloque international de Szeged, Visegrád, Budapest 13–16 septembre 2007. Ed. Zoltán Kordé, István Petrovics. Roma–Szeged 2010. 57–77.

² *Gino Chierici*: Il restauro della chiesa di S. Maria di Donnaregina a Napoli. Napoli 1934. 101–119.